जोखिम कारण :

* ब्रूड लाख निरोगी: पाहिजे त्याला किडयांचा प्रादुर्भाव नको.
* समृद्ध लाखे करिता वेळेवर ब्रूड लाखेचे इनाक्यूलेशन आवश्यक आहे.
* तूरीची व्हेरायटी उंच आणि फांदया असणारी पाहिजे.

अनुकूल कारण :

* कृषी-लाख मशागतच्या सफलते करिता पूरेसा दमटपणा राहणे आवश्यक आहे.
* अशा कृति स्वीकारल्याने, अतिरिक्त उत्पन्न, रोजगार आणि कमी खर्चात उत्पादनशक्ति वाढते.

अर्थशास्त्र :

कृषी लाख मिळविण्याकरिता एका हेक्टरला सरासरी 80,000/- रूपये पहिल्या वर्षी आणि 62,000/- रूपये नंतरच्या वर्षी खर्च येतो.

लाख, डाळ आणि फांदया पासून सरासरी 1,38,000/- रूपये पहिल्या वर्षाच्या उत्तरोत्तर उत्पन्न मिळते.

कृषी लाख नमूना (मॉडल) चे फायदा-खर्च (बी./सी.) विश्लेषण पहिल्या वर्षी 1.72 लाख रुपये आणि नंतरच्या वर्षी 2.22 रुपयांचा मोबदला दाखवितो.

कृषी लाख मशागतचे दुसरे उत्पन्न (उपफल):

* लाख
* तुरीच्या शेंगा/डाळ
* सर्पणाकरिता फांदया
* चाऱ्याकरिता पाने
* नाईट्रोजन स्थिरता

लाखेची बाजार किमंत :

50-60 रूपये प्रति किलो (लाखेखे उत्पन्न आणि मागणी यावर बाजार भाव अवलंबून असते).

भारतात मुख्य लाख बाजार :

* रांची (झारखंड)
* कोलकाता (पश्चिम बंगाल)
* जबलपुर, सिवनी, छिन्दवाड़ा, बालाघाट आणि नरसिंहपुर (मध्यप्रदेश)
* धमतरी आणि कथघोरा (छत्तीसगढ़)
* गोंदिया (महाराष्ट्र)

तुरीच्या फांदया पासून लाख काढणे.

अनुवादक
डॉ. पी.बी. मेश्राम
वैज्ञानिक-ई

अधिक जानकारी के लिये संपके करें

निदेशक
उष्णकटिबंधीय वन अनुसंधान संस्थान
पो.आ. - आर.एफ.आर.सी., मण्डला रोड, जबलपुर - 482021
फोन : 0761-2840483, 4044002

वन विस्तार प्रभाग
उष्णकटिबंधीय वन अनुसंधान संस्थान
पो.आ. - आर.एफ.आर.सी., मण्डला रोड, जबलपुर - 482021
फोन : 0761-2840627

Amrit Offset # 2413943

कृषी-लाख संवर्धन

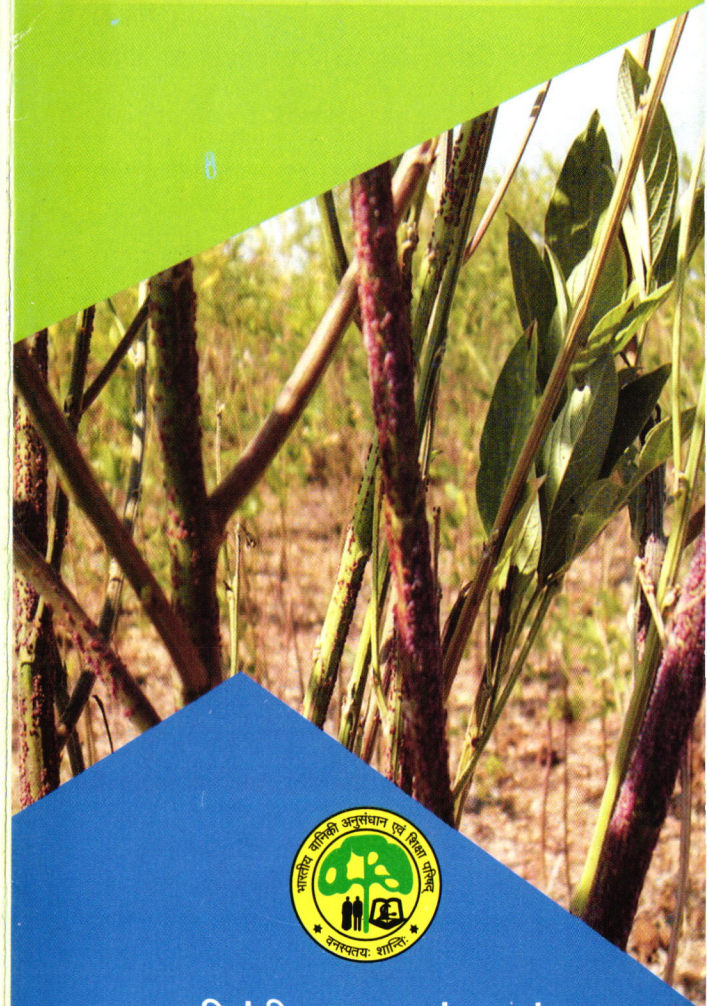

उष्ण कटिबंधीय वन अनुसंधान संस्थान
(भारतीय वानिकी अनुसंधान एवं शिक्षा परिषद)
पो.आ. : आर.एफ.आर.सी., मंडला रोड
जबलपुर - 482021 (म.प्र.)

2009

प्रस्तावना :

कृषी-लाख संवर्धन पद्धत : कृषि पीकावर लाखेच्या मशागतला कृषी संवर्धन म्हणतात.

* लाख किरमजी रंगाचा, राळेचा लहान किडया (0.7 एम.एम.) *फेरीया लॅका Kerr. Syn. लॅसीफर लॅका* कुळ लॅसीफेरीडी पासून निघणारा एक स्त्राव आहे.
* हा किडयाच्या बाह्यत्वाचातील मांसग्रंथी पासुन निघणारा स्त्राव आहे.
* लाख प्राण्यापासुन मिळणारा व्यापार विषयक एक नैसर्गिक राळ म्हणुन ओळखला जातो.
* लाख मशागत मध्ये *ले. लॅका* किडयांचा यजमान वनस्पति पर पालन पोषण प्रक्रिया आहे.
* लाखेचे पालन-पोषण ब्रूड लाख (*ले.लंका* च्या रांगणाऱ्या अळया) यजमान वनस्पतीच्या रसाळ शेंडया पासुन राळेचा स्त्राव निघतो व नंतर परिपक्व होऊन लाख तयार होते.

पद्धतीचे महत्व :

कृषी पीकांचे एकीकरण हे लाख काढणाऱ्यांना एक अतिरिक्त उत्पन्न नसून वातावरण्याच्या लहरीमुळे किंवा किटकांच्या प्रार्दुभावामुळे पीकांची जोखीम भागविण्याकरिता मदत करते.

शेंगायुक्त मिश्रित पीकामुळे नाईट्रोजन स्थिर होऊन शेतंमशागत व फायदे होतात आणि माती मध्ये नाइट्रोजन ची मात्रा वाढून जमीनीची सूपीकता वाढते.

लाखे चे उपयोग :

सील्क आणि वूलनचे कपड़े रंगविण्या करिता लाखेचा उपयोग होतो. लाख वॅक्सचा उपयोग रंगीत कांडया टेलरचे खडू, फळांवर लेप, शू पॉलीस, फर्नीचर पॉलिस, इन्शूलेटर चे थर, सीडी, डीवीडी, लीपस्टीक, छापणारी शाई इत्यादि मध्ये लाखेचा उपयोग होतो.

कृषी पीक : अरहर (तूर डाळ)

शास्त्रीय नांव : *कजानस कजान* (लीन)

लाखेचे इतर यजमान (होस्ट) वनस्पति :

पळस (*ब्यूटीया मोनोस्परमा*), बोर (*झीझीफस मॉरीसीयांना*), कुसूम (*स्क्लेचेरा ओलीओसा*), वड (*फायकस बेंगालेनसीस*), सेमीयनता (*फ्लेमींगिया सेमीयलता*).

कृषी पीकांची मशागत प्रक्रिया :

सी-11 तूरीच्या कल्टीव्हर (*कजानस कजान*)

जागेची तयारी :

साफ स्वच्छता, नांगरणे, निंदाई, गढ्ढे खोदने, मे महिण्याच्या दुसऱ्या ते शेवटच्या आठवडयात शेण खताचा थर द्यावा.

जमीन : चिकन माती आणि पानी वाहून जाणारी.

रोपांची संख्या : 4445 / हेक्टेयर

बियांपेरणीकरिता चांगला मौसम :

जून-जुलै महिण्याचा दुसरा आठवडा.

पीकांचा अंतराल : 1.5 मी. X 1.5 मी.

सिंचाईच्या वेळ :

बिया पेरणीनंतर आणि हिवाळयात सात दिवसाच्या मध्यान्तर-सिंचाई करावी.

निंदाई / गुडाईची वेळ :

शेतात निंदाई तीन वेळा करने जरूरी आहे. पहिली निंदाई-पेरणीच्या 15 दिवसानंतर. दूसरी निंदाई - पेरणीच्या एक महिण्यानंतर आणि तिसरी निंदाई-पेरणीच्या तीन महिण्यांच्या आत करावी.

तुरीच्या रोपांचे व्यवस्थापन :

तुरीला जास्त फांद्या वाढाव्यात म्हणून ऑगस्ट महिण्यात वरच्या शेंडयाची छटाई करून घ्यावी. संपूर्ण पीक निघेपर्यंत 10-15 दिवसाच्या आंत चार वेळा छटाई केली पाहिजे.

लाखेची मशागत प्रक्रिया :

लाखेची मशागत खाली दिलेल्या प्रमाणे करावी.

ब्रूड लाखेचे इनाकुलेशन :

तुरीच्या रोपांवर ब्रूड लाखेचे इनाकुलेशन ला आक्टोंबर महिणाच्या दुसरा आठवडा चांगला असतो.

नेटबॅग चे उपयोग :

नेट चे 60 मि.मि. जाळे असलेल्या बॅगस ब्रूड लाखेचे इनाकुलेशन करिता किडयाच्या प्रादुर्भाव विरूद्ध आवश्यक आहे.

नेट बॅगचे बांधणे :

तुरीचे जास्त रसाळ शेंडे जिथे असणार तिथि नेट बॅग बांधायला पाहिजे.

लाखेचा हंगाम :

एरी लाखेकरिता मार्च-एप्रिल महिना आणि नवीन लाख पीक वाढवायला ब्रूड लाखेकरिता जून-जुलै महिना.

लाख काढणे :

लाखेचा हंगामात 15 दिवसाच्या आंत सावली मध्ये धारदार अवजाराने लाख काढले पाहिजे.

तुर आणि लाखेचे उत्पन्न :

तुरीच्या एका रोपा पासुन 80-150 ग्राम हिरव्या शेंगा आणि 400-500 ग्राम लाखेचे उत्पन्न मिळते.